

Eiropas Savienības Tiesas judikatūras saistošais spēks

The Binding Force of the Case Law of the European Court of Justice

Mg. philol., Mg. iur. Gundega Slanķe

LU Juridiskā fakultāte

Tiesību teorijas un vēstures katedras doktorante, zvērinātu advokātu biroja "Centrs" juriste

E-pasts: Gundega.Slanke@gmail.com

Rakstā analizēts Eiropas Savienības Tiesas judikatūras – juridiski nozīmīgo atziņu, ko veido EST veiktā tiesību normu interpretācija un tiesību tālākveidošanas ceļā atrastās tiesnešu tiesību normas – *de iure* un *de facto* saistošais spēks un vieta Latvijas tiesību avotu sistēmā. Autore secina, ka Eiropas Savienības Tiesas judikatūra uzskatāma par vispārīgu patstāvīgu papildu jeb subsidiāro tiesību avotu Latvijā.

Atslēgvārdi: Eiropas Savienības Tiesa, judikatūra, tiesību avoti, tiesnešu tiesības.

Satura rādītājs

<i>levads</i>	223
1. <i>Tiesību doktrīnā paustie viedokļi par EST judikatūras saistošo spēku</i>	224
2. <i>Kāpēc EST judikatūra ir vispārīgs patstāvīgs papildu tiesību avots Latvijā</i>	224
2.1. <i>Deklarācija par Savienības tiesību aktu augstāku spēku</i>	224
2.2. <i>ES tiesību pārākuma princips</i>	225
2.3. <i>EST kompetence</i>	227
2.4. <i>Valsts atbildības princips</i>	228
2.5. <i>Secinājumi, kas izriet no 2.1.–2.4. apakšnodaļas</i>	229
2.6. <i>Kāpēc EST judikatūra ir patstāvīgais papildu tiesību avots Latvijā</i>	230
<i>Kopsavilkums</i>	230
<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	231
<i>Atsauces</i>	233
<i>Summary</i>	237

levads

Kopš Latvijas Republikas iestāšanās Eiropas Savienībā (turpmāk – ES) 2004. gada 1. maijā ES tiesības kļuvas par valsts tiesību sistēmas sastāvdaļu. ES tiesības veido ne tikai normatīvie tiesību akti un vispārējie tiesību principi, bet arī šīs organizācijas tiesu, īpaši Eiropas Savienības Tiesas¹ (turpmāk – EST) kā galvenās tiesu varas pārstāves ES,² nolēmumi un tajos ietvertā judikatūra.³ Tā sastāv no juridiski nozīmīgām atziņām, ko veido EST veiktā tiesību normu interpretācija un tiesību tālākveidošanas ceļā atrastās tiesnešu tiesību normas. Kā secināts tiesību doktrīnā, mūsdienās EST ir viena no visietekmīgākajām tiesām pasaulē, tās iedarbība

uz visaptverošo Eiropas integrāciju bijusi dziļa un plaša, un tās nolēmumi izšķiroši iespaidojuši dažādas politikas jomas.⁴ Tādēļ ir svarīgi noskaidrot šīs tiesas judikatūras *de iure* un *de facto* saistošo spēku un vietu nacionālajā tiesību avotu sistēmā.⁵

Lai noteiktu EST judikatūras statusu *de iure*, jāizvērtē visi ES un Latvijas tiesību akti (gan normatīvie tiesību akti, gan tiesību piemērošanas akti), kuros šis jautājums regulēts. Ne mazāk būtiski ir noskaidrot, ko par to domā tiesību zinātnieki un kā tiesību piemērotāji Latvijā un arī pati EST attiecas pret šīs tiesas judikatūru, respektīvi, kāds *de facto* ir tās saistošais spēks un vieta nacionālajā tiesību avotu sistēmā. Šajā rakstā teiktais ir aktuāls ne tikai Latvijā, bet arī citās ES dalībvalstīs, kas pieder kontinentālās Eiropas jeb romāņu-ģermāņu tiesību saimei.

1. Tiesību doktrīnā paustie viedokļi par EST judikatūras saistošo spēku

EST judikatūras saistošais spēks un tās vieta nacionālajā tiesību avotu sistēmā tiesību doktrīnā nav plaši pētīta ne Latvijā, ne citās valstīs, un par šo jautājumu pausti atšķirīgi viedokļi. Ne velti vēl 21. gadsimta sākumā Vācijas tiesību zinātnieks un zvērināts advokāts Dr. iur. Donāts Eberts (*Donat Ebert*)⁶ atzīst, ka tiešs EST spriedumu saistošais spēks *erga omnes* līdz šai dienai tā arī nav noskaidrots.⁷

Latvijas tiesību zinātnieku darbos dominē atziņa, ka EST judikatūra ir jāņem vērā.⁸ Diemžēl tās saturu autori neatklāj. Līdztekus iepriekš minētajiem viedokļiem tiesību doktrīnā sastopamas tiešas norādes uz EST prejudiciālajiem nolēmumiem kā vispārsaistošu tiesību avotu visās ES dalībvalstīs.⁹

Latvijā EST judikatūras saistošajam spēkam visvairāk uzmanības veltījusi Dr. iur. Ginta Sniedzīte promocijas darbā “Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā”. Tajā secināts, ka EST tiesnešu tiesību normas atbilst visām vispārsaistošas tiesību normas pazīmēm un to avots – EST judikatūra – ir atzīstams par patstāvīgu tiesību avotu, taču 1. pielikumā “Tiesību avotu sistēma”, kurā šī sistēma atainota shematiski, EST judikatūra novietota nevis pie patstāvīgajiem, bet pie obligātajiem tiesību avotiem.¹⁰

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore Dr. iur. Daiga Rezevska uzskata, ka EST judikatūra ievietojama patstāvīgo papildu tiesību avotu grupā blakus citiem vispārsaistošajiem nerakstītajiem tiesību avotiem, un konferencei “Augstākās tiesas judikatūra un tās loma tiesiskās domas attīstībā Latvijā” paredzētajos slaidos atrodamajā tiesību avotu shēmā to tur arī iezīmē.¹¹

2. Kāpēc EST judikatūra ir vispārsaistošs patstāvīgais papildu tiesību avots Latvijā

Autore pievienojas Daigas Rezevskas viedoklim par EST judikatūru kā vispārsaistošu patstāvīgo papildu jeb subsidiāro tiesību avotu Latvijas tiesību sistēmā un uzskata, ka tā juridiskais pamatojums atrodams dažādos tiesību avotos: ES normatīvajos tiesību aktos, EST un Latvijas tiesu nolēmumos un tiesību doktrīnā.

2.1. Deklarācija par Savienības tiesību aktu augstāku spēku

Pēc tam, kad 2009. gada 1. decembrī stājās spēkā Deklarācija par Savienības tiesību aktu augstāku spēku¹² (turpmāk – Deklarācija), kas pievienota Lisabonas līgumu pieņēmušās starpvaldību konferences nobeiguma aktam, vairs nav nekādu šaubu, ka EST judikatūra pieder vispārsaistošajiem tiesību avotiem. Šāds statuss tai piešķirts (faktiski – akceptēts) ar Deklarāciju, ko dalībvalstis pieņēmušas kopā ar Lisabonas

līgumu. Deklarācijā noteikts, ka EST nolēmumos atrodamie vispārējie tiesību principi un to konkretizācija jāievēro neatkarīgi no tā, vai tie ir vai nav ierakstīti kādā ES normatīvajā tiesību aktā, tostarp dibināšanas līgumos. Tādējādi ES galvenais likumdevējs – dalībvalstu kopums – ir akceptējis EST darbību, kas pieder visvairāk kritizētajām, proti, vispārējo tiesību principu “izgudrošanu”, un EST nolēmumos atrodamos vispārējos tiesību principus un to konkretizāciju atzinis par vispārējiem tiesību normām.

2.2. ES tiesību pārākuma princips

ES tiesību pārākuma principu EST iedibinājusi ar 1964. gada 15. jūlija spriedumu lietā 6/64, *Costa v. E. N. E. L.*,¹³ šo principu atklājot¹⁴ no Eiropas Ekonomikas Kopienas dibināšanas līguma¹⁵ “burta un gara”. Vēlākos nolēmumos ES tiesību pārākuma princips konkretizēts izvērstāk¹⁶ un noteikts, ka tas attiecas arī uz dalībvalstu konstitūcijām.¹⁷

Tiesību doktrīnā pārākums definēts kā ES tiesību normas īpašība (spēja) kolīzijas gadījumā būt pārākai par (prevalēt pār) valsts tiesību normu.¹⁸ Šis pārākums nosaka ES un dalībvalsts tiesību normu kolīziju risināšanas normu: kolīzija atrisināma, priekšroku dodot ES tiesību normai, pamatojoties uz ES tiesību piemērošanas prioritāti. Pārākums var izpausties arī citādi – kā atbilstošās iztulkošanas pienākums – valsts institūciju pienākums kolidējošo nacionālo tiesību normu interpretēt atbilstoši ES tiesību normai.¹⁹

Saskaņā ar EST judikatūru visas ES tiesības prevalē pār visām dalībvalstu tiesību normām neatkarīgi no tā, vai valsts tiesību norma tikusi pieņemta pirms vai pēc ES tiesību normas. Tomēr ES tiesības nepadara kolidējošo valsts tiesību normu par spēkā neesošu un to neatceļ, tā tikai nav piemērojama konkrētajā lietā.²⁰ Turklāt jāņem vērā, ka ES tiesību pārākuma doktrīnai piemīt divas dimensijas. Pirmo no tām veido EST rūpīgi izstrādātā pārākuma teorija, bet otrā – tās pilnīgs akcepts dalībvalstīs – ir atkarīga no šīs doktrīnas iekļaušanas valstu konstitucionālajā kārtībā un no valstu augstāko tiesu atzīšanas.²¹

Latvijas tiesību zinātnē un Latvijas Republikas Satversmes tiesas judikatūrā vienprātīgi atzīts, ka ES tiesību pārākuma princips attiecas uz visām rakstītajām nacionālo tiesību normām, izņemot Latvijas Republikas Satversmi,²² bet neattiecas uz Satversmes kodolu jeb valsts konstitucionālajām pamatnormām.²³ Satversmes kodaļa saturs atklāts Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokli “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”. Minētā komisija secinājusi, ka Satversmes kodols **materiālā** izpratnē ir to elementu kopums, kuri veido Latvijas valsts konstitucionālo identitāti, bet **procesuālā** izpratnē – Latvijas valsts konstitucionālās identitātes aizsardzība (neaizskaramība). Latvijas valsts konstitucionālo identitāti veido Latvijas valsts identitāte (Latvija kā nacionāla valsts, Latvijas valsts teritorija, tauta un suverēnā valsts vara) un Latvijas valsts iekārtas identitāte (mūsdienu Eiropas (Rietumu) tipa demokrātiska valsts iekārta, demokrātiskas valsts iekārtas, tiesiskas valsts, sociāli atbildīgas valsts un nacionālas valsts virsprincips).²⁴

Nedaudz atšķirīgi ir viedokļi par ES tiesību un pārējo Satversmes normu attiecībām. Dipl. iur. Lindas Ostrovskas ieskatā, pārākuma princips attiecas arī uz tām.²⁵ Turpretī EST tiesnesis prof. Egils Levits atzīst, ka situācija ar pārējām Satversmes normām nav skaidra. Vienlaikus viņš norāda, ka atšķirībām starp ES tiesību un Latvijas konstitucionālo tiesību skatupunktiem uz ES tiesību pārākumu pār Latvijas nacionālajām tiesībām nav lielas praktiskas nozīmes, jo reāli konflikts starp ES tiesībām un Satversmi nevar rasties.²⁶

Vēl jo vairāk tas attiecas uz periodu pēc Lisabonas līguma un tajā ietvertās Eiropas Savienības Pamattiesību hartas²⁷ (turpmāk – Harta) spēkā stāšanās, jo tagad neviens vairs nevar apšaubīt cilvēktiesību ievērošanas standartus ES. Analizējot ES tiesību un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas²⁸ (turpmāk – Konvencija) mijiedarbību, Eiropas Cilvēktiesību tiesas priekšsēdētājs Žans Pols Kosta (*Jean-Paul Costa*)²⁹ norādījis: “Hartā tiešā tekstā noteikts, ka Konvencijas garantētajām tiesībām atbilstošo Hartā paredzēto tiesību nozīme un apjoms jātulko saskaņā ar Konvencijas normām, kuru interpretācijai ir jāatbilst Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai, kas pieminēta Hartas preambulā; Hartas 52. panta trešajā daļā³⁰ atrodama tieša atsauce uz Konvencijas materiālajām tiesību normām, kuras noteic minimālo līmeni tiesību aizsardzībai, ko pieprasa Harta, tādējādi Konvencija netieši kļūst par ES tiesību daļu, nevis tikai par vienu no vispārējo tiesību principu elementiem.”³¹

Pamatojoties uz šīm Žana Pola Kostas atziņām, LL. M. cum laude Daina Celma secina: “Jāpiekrīt, ka minētā Hartas norma liedz ES tiesām atsaukties uz Konvenciju un praksi vienīgi kā uz iztulkošanas līdzekli un nonākt pie atšķirīga rezultāta; šī norma pozīciju padara par juridiski saistošu jeb noteic to par pamattiesību aizsardzības minimālo standartu, tādējādi līdz ar Lisabonas līguma spēkā stāšanos – un pat pirms ES pievienošanās Konvencijai – Konvencijas normas un arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas sniegtais iztulkojums ES tiesām ir kļuvis formāli saistošs.”³² Nav šaubu, ka Konvencijas normas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas sniegtais iztulkojums ir saistošs arī Latvijai un citām ES dalībvalstīm.

Par Konvencijas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras ietekmi uz ES tiesībām pēc Lisabonas līguma un tajā ietvertās Hartas spēkā stāšanās izteikti arī citi viedokļi. Ja EST mazāk ņems vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, kopš ES ir pašai savs cilvēktiesību dokuments un nav vairs jāievēro Konvencija kā iedvesmas avots, cilvēktiesību atšķirīgas interpretācijas biežums minēto tiesu nolēmumos varētu pieaugt.³³ Un patiešām – šķiet, ka pēc Hartas spēkā stāšanās cilvēktiesību normas kopumā un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru izmanto neregulārāk un selektīvāk. No 2009. gada decembra līdz 2012. gada septembrim EST uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru ir atsaukusies tikai piecas reizes, bet Vispārējā tiesa (iepriekš – Pirmās instances tiesa) – trīs reizes.³⁴ Vienīgi juridiski saistoša spēka piešķiršana Hartai kopā ar ES pievienošanos Konvencijai var galu galā nodrošināt personām labāku aizsardzību, kā arī tiesisko noteiktību un standartu saskaņotību visā Eiropā.³⁵ Un tikai pēc šīs pievienošanās Strasbūras tiesai piederēs pēdējais vārds Konvencijas aizsargāto tiesību interpretācijā.³⁶

ES tiesību pārkums pār nacionālajām tiesību normām, izņemot Satversmes kodolu, akceptēts arī Latvijas tiesu judikatūrā. Satversmes tiesa 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 25.4.punktā norādījusi uz atbilstīgās iztulkošanas pienākumu. Savukārt Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments kolīziju starp ES un Latvijas tiesību normām atrisinājis par labu ES normai.³⁷

Tā kā ES tiesības veido ne tikai normatīvie tiesību akti, bet arī EST judikatūra, ES tiesību pārkums attiecas arī uz EST judikatūru. “Prejudiciālā sprieduma saistošo spēku ne tikai attiecībā uz iesniedzējtiesu, bet arī uz pārējām tiesām pamato, pirmkārt, apsvērums, ka ar prejudiciālo spriedumu EKT nevis pasludina jaunu tiesību normu, bet gan tās interpretācija ir deklaratīva un kļūst par interpretējamā akta, normas vai Kopienas tiesību principa daļu.”³⁸ Tiesību normas, ko EST atradusi tiesību tālākveidošanas ceļā, dalībvalstīm ir saistošas tāpat kā rakstītās ES tiesības,

ņemot vērā, ka arī ES tiesību sistēma nevar sastāvēt tikai no rakstītām tiesību normām, jo katrai rakstīto tiesību sistēmai piemīt nepilnības, ko aizpilda nerakstītās tiesības, un īpaši daudz šo nepilnību atrodamas ES normatīvajos tiesību aktos.³⁹ Attaisnojumu tiesnešu tiesību radīšanai EST rod Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 220. pantā⁴⁰ noteiktajā pienākumā nodrošināt tiesiskuma ievērošanu šā līguma interpretācijā un piemērošanā. Šis pienākums EST piešķir tiesības ne tikai interpretēt līgumu, bet arī attīstīt tiesības, lai sniegtu ES stingru tiesisko pamatu.⁴¹

Tas nozīmē, ka neviena no ES dalībvalsts, arī Latvijas, tiesību normām, uz kurām attiecas ES tiesību pārākuma princips, kā arī attiecīgā valsts tiesu judikatūra nedrīkst būt pretrunā EST judikatūrai. Izņēmums ir gadījumi, kad EST ilgstoši un būtiski pārkāpj savas kompetences robežas.⁴² ES tiesību pārākuma princips nodrošina ES tiesību vienotību un konsekveni – tas izriet, piemēram, no EST 1964. gada 15. jūlija sprieduma lietā 6/64, *Costa v. E. N. E. L.*

2.3. EST kompetence

Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. pantu un Līguma par Eiropas Savienību 19. panta trešās daļas “b” punktu EST pēc dalībvalstu tiesu pieprasījuma sniedz prejudiciālus nolēmumus par līgumu⁴³ interpretāciju un ES iestāžu vai struktūru tiesību aktu interpretāciju un spēkā esību. Atbilstoši Līguma par Eiropas Savienības darbību 256. panta otrajai un trešajai daļai EST nodrošina ES tiesību vienotību un konsekveni, bet saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienību 19. panta pirmo daļu – tiesiskuma ievērošanu līgumu interpretācijā un piemērošanā. Pamatojoties uz Līguma par Eiropas Savienības darbību 263., 264. un 267. pantu un Līguma par Eiropas Savienību 19. panta trešās daļas “b” punktu, EST veic arī konstitucionālās tiesas funkcijas – lemj par ES iestāžu vai struktūru tiesību aktu spēkā esību. Kā jau minēts, EST, ņemot vērā tās kompetenci un pienākumus, plaši izmanto tiesību tālākveidošanu.

Tātad, pārfrāzējot tiesību zinātnes atziņu, ka konstitūcija ir tāda, kādu to savos nolēmumos saprot augstākā tiesa,⁴⁴ jāteic, ka ES tiesības ir tādas, kādas tās savos nolēmumos pasludina EST, interpretācijas ceļā nosakot ES rakstīto tiesību normu saturu, ar tālākveidošanas palīdzību atrodot jaunas tiesību normas un atzīstot par spēkā neesošiem ES iestāžu vai struktūru tiesību aktus. Šeit jāpiebilst, ka ES tiesību sistēmas fundamentālie principi – ES tiesību tiešās iedarbības princips, ES tiesību pārākuma princips un valsts atbildības par ES tiesību pārkāpumu princips – nav ierakstīti nevienā normatīvajā tiesību aktā, tie atrodami vienīgi EST judikatūrā.⁴⁵

ES tiesību vienotību un konsekveni var nodrošināt tikai tad, ja EST judikatūru – tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanas ceļā atrastās tiesību normas – kā vispārīgu tiesību avotu piemēro ne tikai konkrētajā lietā, kuras ietvaros uzdots prejudiciālais jautājums, bet visās dalībvalstīs ikvienā lietā, uz kuru šī judikatūra attiecas. Prejudiciālā sprieduma saistošo spēku “var izskaidrot ar EKL 234. panta procedūras mērķi – nodrošināt vienotu Kopienas tiesību interpretāciju visā Kopienā, un šis mērķis tiktu apdraudēts, ja EKT sniegtajai interpretācijai būtu saistošs spēks tikai attiecībā uz lietu, kurā tā ir sniegta”.⁴⁶

Vispārīgu tiesību avotu ir visos nolēmumos (ne tikai prejudiciālajos) ietvertā EST judikatūra, jo nav nekādas jēgas uzdot prejudiciālo jautājumu par ES tiesību normu interpretāciju, ja tā jau ir sniegta citā procedūrā pieņemtā nolēmumā. To EST noteikusi 1982. gada 6. oktobra sprieduma lietā 283/81 *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health* 13. un 14. punktā.⁴⁷ To pierāda tas, ka EST savu judikatūru par kādu tiesību jautājumu attīsta dažādās procedūrās pieņemtos nolēmumos.⁴⁸

Kā atzīts Francijas tiesību doktrīnā, prejudiciālā nolēmuma tiesvedības procesu reglamentē ne tikai ES normatīvie tiesību akti, bet arī attiecīgā EST judikatūra.⁴⁹ Īpaši nozīmīgs ir EST spriedums jau minētajā lietā 283/81 *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health*, kurā EST noteica ierobežojumus dalībvalsts tiesas pienākumam vērsties EST ar prejudiciāla nolēmuma lūgumu, ja šis tiesas nolēmums saskaņā ar attiecīgās valsts tiesību aktiem nevar pārsūdzēt. Šajā lietā EST prejudiciālajā nolēmumā ir veikusi nevis tiesību normas (kas tolaik bija ietverta Eiropas Ekonomikas Kopienas dibināšanas līguma 177. pantā un pēc būtības joprojām palikusi nemainīga, tikai tagad atrodama Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. pantā) interpretāciju, bet gan tiesību tālākveidošanu – teleoloģisko redukciju. EST uzlikusi ierobežojumu pārāk plaši formulētajai tiesību normai, un teleoloģiskās redukcijas ceļā tālākveidotā tiesību norma ir šāda: ja jautājumu par Līgumu vai ES iestāžu vai struktūru tiesību aktu interpretāciju ierosina par lietu, ko izskata dalībvalsts tiesa, kuras nolēmumus saskaņā ar attiecīgās valsts tiesību aktiem nevar pārsūdzēt, izņemot gadījumus, kad jautājums nav būtisks vai EST attiecīgo ES tiesību normu jau ir interpretējusi, vai tas, kā pareizi piemērot ES tiesības, ir tik acīmredzams, ka par to nevar būt nekādu pamatotu šaubu, šai dalībvalsts tiesai tad jāvēršas EST.⁵⁰ Teleoloģiskā redukcija izmantota, pamatojoties uz Eiropas Ekonomikas Kopienas dibināšanas līguma 177. panta trešās daļas mērķi – novērst atšķirības, kas ES teritorijā judikatūrā varētu rasties saistībā ar ES tiesībām (sk. sprieduma 7. punktu).

Pēc minētā sprieduma spēkā stāšanās prejudiciālos jautājumus dalībvalstu tiesas EST uzdod, pamatojoties tieši uz šo EST reducēto tiesību normu. Piemēram, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2009. gada 5. marta spriedumā lietā Nr. A42347606, SKA-175/2009 (16. punktā) savas tiesības konkrētajā gadījumā neuzdot prejudiciālo jautājumu pamatojis tieši ar šo tiesnešu tiesību normu, jo dibināšanas līgumos nekādi izņēmumi no dalībvalsts tiesu pienākuma šādu jautājumu uzdot nekad nav bijuši paredzēti.

2.4. Valsts atbildības princips

Saskaņā ar valsts atbildības principu, ko iedibinājusi EST, dalībvalsts ir atbildīga par ES tiesību pārkāpumu, ko veicis jebkurš valsts varas atzars: likumdevēja vara, izpildu vara vai tiesu vara.⁵¹ Principu, kas paredz valsts atbildību – pienākumu maksāt kompensāciju – par ES tiesību pārkāpumu, EST pirmoreiz pieminējusi 1991. gada 19. novembra spriedumā apvienotajās lietās C-6/90 un C-9/90 *Andrea Francovich and Danila Bonifaci and others v Italian Republic*⁵² un vēlāk attīstījusi un pilnveidojusi daudzos citos spriedumos.

Saistībā ar EST judikatūras statusu analizējama valsts atbildība par šīs judikatūras neievērošanu. Tās saturs noteikts EST 1996. gada 5. marta sprieduma apvienotajās lietās C-46/93 un C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland and The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others* 57. punktā, EST 2003. gada 30. septembra sprieduma lietā C-224/01 *Gerhard Köbler v Republik Österreich*⁵³ 56. punktā un EST 2006. gada 13. jūnija sprieduma lietā C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo SpA v Repubblica Italiana*⁵⁴ 43. punktā. No minētajiem nolēmumiem izriet: ja dalībvalsts tiesa, kuras nolēmumu nevar pārsūdzēt, neievēro EST judikatūru, proti, pieņem nolēmumu, kas ir tai pretrunā, valstij iestājas atbildība par ES tiesību pārkāpumu.

Nav šaubu, ka EST judikatūra ir saistoša ne tikai dalībvalstu tiesām, bet arī likumdevējai un izpildu varai. Piemēram, ja EST 1999. gada 9. februāra spriedumā lietā C-167/97 *Regina v Secretary of State for Employment*, iztulkojot Eiropas

Kopienas dibināšanas līguma 119. pantu,⁵⁵ noteikusi, ka jēdzienā “darba samaksa” ietilpst arī darba piespiedu kavējuma samaksa,⁵⁶ tad ES kompetences jomās⁵⁷ Latvija nedrīkst pieņemt šai interpretācijai neatbilstošu normatīvo regulējumu.

2.5. Secinājumi, kas izriet no 2.1.–2.4. apakšnodaļas

No iepriekš minētā secināms, ka juridiski nozīmīgās atziņas, ko EST atradusi tiesību tālākveidošanas ceļā, jeb tiesnešu tiesības atbilst visām trim tiesību normai raksturīgajām pazīmēm:

- 1) tām ir vispārsaistošs spēks (tiesību norma, regulējot tiesību subjektu uzvedības modeli, nosaka to, kam obligāti jābūt, nevis to, kas ir);
- 2) to piemērojamību nodrošina valsts tiesu vai izpildu vara piespiedu kārtā;
- 3) tās ir lietojamas vairākkārtīgi un attiecas uz nenoteiktu personu loku.⁵⁸

EST judikatūra attiecas ne tikai uz attiecīgās lietas dalībniekiem, bet uz nenoteiktu personu loku, tādēļ ir lietojama vairākkārtīgi. Spilgts piemērs ir EST 1982. gada 6. oktobra spriedumā lietā 283/81 *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health* teleoloģiskās redukcijas ceļā atrastā tiesību norma, kas minēta jau iepriekš. Šis priekšraksts obligāti jāievēro visām dalībvalstu tiesām, kuru nolēmumus saskaņā ar attiecīgās valsts tiesību aktiem nevar pārsūdzēt, nevis tikai tiesai, kas uzdeva attiecīgo prejudiciālo jautājumu.

EST judikatūras piemērojamību piespiedu kārtā nodrošina valsts atbildības princips, kā arī Līguma par Eiropas Savienības darbību 260. pantā dalībvalstīm paredzētais pienākums veikt pasākumus, lai izpildītu EST spriedumu, kurā konstatēts, ka dalībvalsts nav izpildījusi kādu Līgumos paredzētu pienākumu, un EST ir tiesības uzlikt soda naudu vai kavējuma naudu dalībvalstij, kas to nav darījusi. To, ka dalībvalsts nav izpildījusi kādu Līgumos paredzētu pienākumu, EST dažkārt konstatē, pamatojoties tieši uz savu judikatūru.⁵⁹ Tātad EST tiesnešu tiesību normas ir vispārsaistošas tāpat kā ES normatīvajos tiesību aktos ietvertās.

Rakstītās ES tiesību normas interpretācija (arī tās rezultāts) nav jaunatrasta tiesību norma, taču ir vispārsaistoša kā attiecīgās normas satura atklājēja un tātad kā pati šī norma, jo ES tiesību norma un EST veiktais tās iztulkojums veido nedalāmu vienību.

EST noteikusi, ka tās sprieduma rezolutīvā daļa jāsaprot nolēmuma motīvu kontekstā.⁶⁰ Tātad ikvienā EST nolēmumā vispārsaistoša ir ne tikai rezolutīvā daļa, bet arī motīvu daļā ietilpstošā judikatūra. To apliecina EST 1978. gada 16. marta spriedums lietā 135/77 *Robert Bosch GmbH v Hauptzollamt Hildesheim*, kura rezolutīvā daļa veidota no iepriekš pieņemta prejudiciālā nolēmuma rezolutīvās un motīvu daļas.⁶¹

Savu judikatūru kā vispārsaistošu tiesību avotu EST uztvērusi un izmantojuši ļoti daudzos nolēmumos – tas redzams no vairākiem jau aprakstītajiem piemēriem. EST judikatūru kā vispārsaistošu tiesību avotu piemēro arī Latvijas tiesas. Kā jau minēts, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2009. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. A42347606, SKA-175/2009 16. punktā savas tiesības konkrētajā gadījumā neuzdot prejudiciālo jautājumu pamatojis ar EST 1982. gada 6. oktobra spriedumā lietā 283/81 *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health* teleoloģiskās redukcijas ceļā atrasto tiesību normu. Savukārt Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 14. oktobra spriedumā lietā Nr. SKC-899 lieta izšķirta (Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2009. gada 20. aprīļa spriedums atcelts daļā), pamatojoties uz EST 1999. gada 9. februāra spriedumā lietā C-167/97 *Regina v Secretary of State for Employment* sniegto tiesību normas interpretāciju.⁶²

2.6. Kāpēc EST judikatūra ir patstāvīgais papildu tiesību avots Latvijā

Kā iepriekš noskaidrots, EST tiesnešu tiesību normas ir vispāršaistošas tāpat kā ES normatīvajos tiesību aktos ietvertās, savukārt rakstītās ES tiesību normas interpretācija ir vispāršaistoša, jo ES tiesību norma un EST veiktais tās iztulkojums veido nedalāmu vienību. Tātad EST judikatūra ir vispāršaistošs tiesību avots. Latvijā tiesību avoti pēc vispāršaistošā spēka kritērija tiek iedalīti patstāvīgajos tiesību avotos, kas ir vispāršaistoši, jo satur tiesību normas, un tiesību palīgavotos, kuri nav vispāršaistoši. Savukārt patstāvīgie tiesību avoti sastāv no pamatavotiem un papildu jeb subsidiārajiem avotiem.⁶³ Latvija tāpat kā citas kontinentālās Eiropas jeb romāņu-ģermāņu tiesību saimes valstis⁶⁴ pieder tā dēvētajām rakstīto tiesību zemēm, tāpēc mūsu valstī par patstāvīgajiem pamatavotiem atzīst tikai normatīvos tiesību aktus. Šā iemesla dēļ EST judikatūra pievienojama patstāvīgajiem papildu jeb subsidiārajiem tiesību avotiem – nerakstītajiem tiesību avotiem, kuri sastāv no tiesību normām un kuru avots ir nevis likumdevējs, bet gan suverēns, proti, vispārējiem tiesību principiem un ieradumu (paražu) tiesībām.⁶⁵

Kopsavilkums

1. Eiropas Savienības Tiesas (EST) judikatūras saistošais spēks un tās vieta nacionālajā tiesību avotu sistēmā tiesību doktrīnā nav plaši pētīta ne Latvijā, ne citās valstīs, un par šo jautājumu pausti atšķirīgi viedokļi.
2. Ar Deklarāciju par Savienības tiesību aktu augstāku spēku, kas pievienota Lisabonas līgumu pieņemšanās starpvaldību konferences nobeiguma aktam un stājās spēkā 2009. gada 1. decembrī, Eiropas Savienības (ES) galvenais likumdevējs – dalībvalstu kopums – EST nolēmumos atrodamos vispārējos tiesību principus un to konkretizāciju atzinis par vispāršaistošām tiesību normām.
3. Tā kā ES tiesības veido ne tikai normatīvie tiesību akti, bet arī EST judikatūra, ES tiesību pārākums attiecas arī uz šo judikatūru – juridiski nozīmīgajām atziņām, ko veido EST veiktā tiesību normu interpretācija un tiesību tālākveidošanas ceļā atrastās tiesnešu tiesību normas. Tas nozīmē, ka nevienas ES dalībvalsts (arī Latvijas) tiesību normas, uz kurām attiecas ES tiesību pārākuma princips, kā arī attiecīgā valsts tiesu judikatūra nedrīkst būt pretrunā EST judikatūrai.
4. ES tiesības ir tādas, kādas tās savos nolēmumos pasludina EST, interpretācijas ceļā nosakot ES rakstīto tiesību normu saturu, ar tālākveidošanas palīdzību atrodot jaunas tiesību normas un atzīstot par spēkā neesošiem ES iestāžu vai struktūru tiesību aktus. ES tiesību vienotību un konsekveni var nodrošināt tikai tad, ja EST judikatūru kā vispāršaistošu tiesību avotu piemēro ne tikai konkrētajā lietā, kuras ietvaros uzdots prejudiciālais jautājums, bet visās dalībvalstīs ikvienā lietā, uz kuru šī judikatūra attiecas. Vispāršaistošs tiesību avots ir visos nolēmumos (ne tikai prejudiciālajos) ietvertās EST atziņas. Ikvienā EST nolēmumā vispāršaistoša ir ne tikai rezolutīvā daļa, bet arī motīvu daļā ietilpstošā judikatūra.
5. Ja dalībvalsts tiesa, kuras nolēmumu nevar pārsūdzēt, neievēro EST judikatūru, proti, pieņem nolēmumu, kas ir tai pretrunā, valstij iestājas atbildība par ES tiesību pārkāpumu. EST judikatūra ir saistoša ne tikai dalībvalstu tiesām, bet arī likumdevējai un izpildu varai.
6. Juridiski nozīmīgās atziņas, ko EST atradusi tiesību tālākveidošanas ceļā, jeb tiesnešu tiesības atbilst visām trim tiesību normai raksturīgajām pazīmēm.

Tātad EST tiesnešu tiesību normas ir vispāršaistošas tāpat kā ES normatīvajos tiesību aktos ietvertās. Rakstītās tiesību normas interpretācija (tās rezultāts) nav jaunatrasta tiesību norma, taču ir vispāršaistoša kā attiecīgās normas satura atklājēja un tātad kā pati šī norma, jo ES tiesību norma un EST veiktais tās iztulkojums veido nedalāmu vienību.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. *Borharts, K. D.* Eiropas Savienības tiesību ceļvedis. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011.
2. *Borkoveca, M.* Dalībvalstu tiesību normu un Eiropas Savienības tiesību normu kolīziju risināšanas problēmjautājumi. Promocijas darbs. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F1235036252/Marina%20Borkoveca%202011.pdf> [skatīts 10.08.2012.].
3. *Borkoveca, M.* Eiropas Savienības tiesību sistēmas mijiedarbība ar dalībvalstu tiesību sistēmām. *Jurista Vārds*, Nr. 13 (608), 2010, 30. marts.
4. *Celma, D.* Eiropas tiesu mijiedarbība. Eiropas Cilvēktiesību tiesa un Eiropas Savienības Tiesa: no divām nesaistītām institūcijām līdz vienotai sistēmai. *Jurista Vārds*, Nr. 52 (699), 2011, 27. decembris.
5. Deklarācija par Savienības tiesību aktu augstāku spēku: Deklarācijas, kas pievienotas ar Lisabonas līgumu, kas parakstīts 2007. gada 13. decembrī, pieņemšanās starpvaldību konferences nobeiguma aktam. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82, 2008, 28. maijs.
6. *Dupate, K.* Eiropas Savienības tiesas prakse darba tiesībās. Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2011.
7. *Eberts, D.* Eiropas tiesības Latvijas tiesu praksē. Ievads Eiropas tiesībās. No: *Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem*. Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D. L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
8. *Freija, I., Lutere-Timmele, D. L., Vasariņš, N.* Prejudiciālais nolēmums. No: *Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem*. Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D. L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
9. *Iļjanova, D.* Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005.
10. *Jelāgins, J.* Tiesību pamatavoti. No: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: Mācību grāmata. Rakstu krājums*. Meļķis E. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999.
11. *Kalniņš, E.* Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. No: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Meļķis E. (zin. red.). Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
12. Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis "Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu". Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf [skatīts 26.12.2012.].
13. *Levits, E.* Eiropas Savienības tiesības un Satversme. No: *Eiropas tiesības*. Otrais papildinātais izdevums. Jundzis T. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2007.
14. *Lutere-Timmele, D. L.* Priekšvārds. No: *Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem*. Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D. L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
15. *Osipova, S.* Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
16. *Ostrovskā, L.* Ārējo normatīvo tiesību aktu hierarhija pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai (I). *Likums un Tiesības*, Nr. 2 (78), 2006, februāris, 8. sēj.
17. *Ostrovskā, L.* Ārējo normatīvo tiesību aktu hierarhija pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai (II). *Likums un Tiesības*, Nr. 3 (79), 2006, marts, 8. sēj.
18. *Rezevska, D.* Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2010, Nr. 1.
19. *Rezevska, D.* Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. Slaidi Augstākās tiesas Senāta un Tiesu palātu 15 gadu darbībai veltītajai starptautiskajai konferencē "Augstākās tiesas judikatūra un tās loma tiesiskās domas attīstībā Latvijā". Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/about/conferences/judic/> [skatīts 08.08.2012.].
20. *Rezevska, D.* Tiesiskās paļāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā. No: *Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. Rakstu krājums*. Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un Letonikas 4. kongress. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

21. *Sniedzīte, G.* Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Promocijas darbs. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F372913737/Ginta%20Sniedzite%202010.pdf> [skatīts 03.08.2012.].
22. Annual Lecture by Mr Jean-Paul Costa, President of the European Court of Human Rights. Pieejams: http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/news/news_details.php?id=138 [skatīts 27.12.2012.].
23. Costa, J. P. The relationship between the European Convention on Human Rights and European Union Law – A Jurisprudential Dialogue between the European Court of Human Rights and the European Court of Justice. Lecture at the King's College, London, 7 October 2008. Pieejams: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/DA4C4A2E-0CBE-482A-A205-9EA0AA6E31F6/0/2008_Londres_King_s_College_7_10.pdf [skatīts 27.12.2012.].
24. Constantinesco, V. The ECJ as a Law Maker: *Praeter aut Contra Legem? No: Judicial Review in European Union Law*. O'Keefe D. & Bavasso A. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000.
25. Craig, P., *de Búrca, G.* EU Law. Text, Cases, and Materials. Fifth edition. New York: Oxford University Press Inc., 2011.
26. Everling, U. On the Judge-Made Law of the European Community's Courts. Judicial Review in European Union Law. O'Keefe D. & Bavasso A. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000.
27. Kuijper, M. The Accession of the European Union to the ECHR: a Gift for the ECHR's 60th Anniversary or an Unwelcome Intruder at the Party? Amsterdam Law Forum, 2011, Vol. 3, No. 4. Pieejams arī: <http://ojs.uvu.vu.nl/alf/article/view/240/428> [skatīts 05.04.2013.].
28. Naômé, C. Le renvoi préjudiciel en droit européen. Guide pratique. Bruxelles: De Boeck&Larcier s.a., 2007.
29. Polakiewicz, J. Fundamental Rights In Europe: A Matter For Two Courts, Oxford Brookes University, 18 January 2013. EU law and the ECHR: Will EU accession to the European Convention on Human Rights square the circle? Speech by Mr Jörg Polakiewicz (Head of Human Rights and development Department of the Council of Europe). Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/accesion/Accession_documents/Oxford_18_January_2013_versionWeb.pdf [skatīts 04.04.2013.].
30. Sweet, A. S. The European Court of Justice. *No: The Evolution of EU Law*. Second edition. Craig P., de Búrca G. (eds.). New York: Oxford University Press, Inc., 2011.
31. Марченко, М. Н. Судебное правотворчество и судебское право. Москва: Проспект, 2008.

Normatīvie tiesību akti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūlijs.
2. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.143/144, 1997, 13.jūnijs. Aktuālā redakcija pieejama: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LVA_CONV.pdf [skatīts 31.01.2012.].
3. Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu: Eiropas Savienības līgums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82, 2008, 28. maijs.
4. Līgums par Eiropas Savienību (konsolidēts): Eiropas Savienības līgums. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 83, 2010, 30. marts.
5. Līgums par Eiropas Savienības darbību (konsolidēts): Eiropas Savienības līgums. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 83, 2010, 30. marts.
6. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 83, 2010, 30. marts, 389. lpp.
7. Treaty Establishing the European Community (consolidated): treaty of the European Union. Official Journal of the European Communities, 31 August 1992, Volume 35, C 224.
8. Treaty Establishing the European Economic Community: treaty of the European Union. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm> [skatīts 23.08.2012.].

Juridiskās prakses materiāli

1. EST 2006. gada 13. jūnija spriedums lietā C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo SpA v Repubblica Italiana*. ECR, 2006.
2. EST 2003. gada 9. decembra spriedums lietā C-129/00 *Commission of the European Communities v Italian Republic*. ECR, 2003.
3. EST 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 *Gerhard Köbler v Republik Österreich*. ECR, 2003.
4. EST 2000. gada 11. janvāra spriedums lietā C-285/98 *Tanja Kreil v Bundesrepublik Deutschland*. ECR, 2000.

5. EST 1999. gada 9. februāra spriedums lietā C-167/97 *Regina v Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith and Laura Perez*. ECR, 1999.
6. EST 1999. gada 9. februāra spriedums lietā C-343/96 *Dilexport Srl v Amministrazione delle Finanze dello Stato*. ECR, 1999.
7. EST 1996. gada 5. marta spriedums apvienotajās lietās C-46/93 un C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland and The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others*. ECR, 1996.
8. EST 1991. gada 19. novembra spriedums apvienotajās lietās C-6/90 un C-9/90 *Andrea Francovich and Danila Bonifaci and others v Italian Republic*. ECR, 1991.
9. EST 1982. gada 6. oktobra spriedums lietā 283/81 *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health*. ECR, 1982.
10. EST 1978. gada 16. marta spriedums lietā 135/77 *Robert Bosch GmbH v Hauptzollamt Hildesheim*. ECR, 1978.
11. EST 1978. gada 9. marta spriedums lietā 106/77 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA*. ECR, 1978, p. 00629.
12. EST 1977. gada 14. jūlija spriedums lietā 1/77 *Robert Bosch GmbH v Hauptzollamt Hildesheim*. ECR, 1977.
13. EST 1970. gada 17. decembra spriedums lietā 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH pret Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*. ECR, 1970.
14. EST 1964. gada 15. jūlija spriedums lietā 6/64 *Flaminio Costa v E.N.E.L*. ECR, 1964, English special edition.
15. Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.–2018. gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvdostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115. pantam: Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03. Latvijas Vēstnesis, Nr.12, 2008, 23. janvāris.
16. Senāta CLD 2009. gada 14. oktobra spriedums lietā Nr.SKC-899. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2009/899-09.doc> [skatīts 29.08.2012.].
17. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 5. marta spriedums lietā Nr. A42347606, SKA-175/2009. Pieejams: www.at.gov.lv/files/docs/dupate_majas%20lapai_senaats_2009.doc [skatīts 14.08.2012.].

Atsauces

1. Kopš Lisabonas līguma spēkā stāšanās 2009. gada 1. decembrī Eiropas Kopiena ir pārdēvēta par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienu Tiesa – par Eiropas Savienības Tiesu, tādēļ šā darba ietvaros lietoti vienīgi jaunie nosaukumi – arī rakstot par Eiropas Kopienu un Eiropas Kopienu Tiesu, izņemot, protams, citātus un vēsturisko normatīvo tiesību aktu nosaukumus. Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu: Eiropas Savienības līgums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82, 2008, 28. maijs.
2. *Марченко, М. Н. Судебное правотворчество и судебское право*. Москва: Проспект, 2008, c. 445.
3. *Constantinesco, V. The ECJ as a Law Maker: Praeter aut Contra Legem? No: Judicial Review in European Union Law*. O’Keeffe D. & Bavasso A. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 74.
4. *Sweet, A. S. The European Court of Justice*. Grām.: *The Evolution of EU Law*. Second edition. Craig P., de Búrca G. (eds.). New York: Oxford University Press, Inc., 2011, p. 121.
5. Viss par EST rakstītais attiecas arī uz pārējām ES tiesām – Vispārējo tiesu un specializētajām tiesām –, ciktāl to kompetence saistīta ar jomām, ar kurām var saskarties dalībvalsts (tātad arī Latvijas valsts) vara, piemēram, Vispārējās tiesas kompetence prejudiciālu nolēmumu pieņemšanā (sk. Līguma par Eiropas Savienību 19. panta pirmo daļu, Līguma par Eiropas Savienības darbību 254. pantu, 256. panta trešo daļu, 257. pantu).
Līgums par Eiropas Savienību (konsolidēts): Eiropas Savienības līgums. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 83, 2010, 30. marts, 13. lpp.
Līgums par Eiropas Savienības darbību (konsolidēts): Eiropas Savienības līgums. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 83, 2010, 30. marts, 47. lpp.
Sk. arī: *Craig, P., de Búrca, G. EU Law. Text, Cases, and Materials*. Fifth edition. New York: Oxford University Press Inc., 2011, p. 109.
6. *Lutere-Timmele, D. L. Priekšvārds. No: Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem*. Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D.L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 14., 15. lpp.

7. Eberts, D. Eiropas tiesības Latvijas tiesu praksē. Ievads Eiropas tiesībās. No: *Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem*. Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D. L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 25. lpp.
8. Sk., piemēram, Dupate, K. Eiropas Savienības tiesas prakse darba tiesībās. Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2011, 10. lpp.
9. Sk., piemēram, Freija, I., Lutere-Timmele, D. L., Vasariņš, N. Prejudiciālais nolēmums. No: *Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem*. Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D. L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 93., 94., 138. lpp.
10. Sniedzīte, G. Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Promocijas darbs, 61.–68., 249., 286. lpp. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F372913737/Ginta%20Sniedzite%202010.pdf> [skatīts 03.08.2012.].
11. Rezevska, D. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 1, 2010, 31.lpp.; Rezevska, D. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. Slaidi Augstākās tiesas Senāta un Tiesu palātu 15 gadu darbībai veltītajai starptautiskajai konferencī "Augstākās tiesas judikatūra un tās loma tiesiskās domas attīstībā Latvijā". Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/about/conferences/judic/> [skatīts 08.08.2012.].
12. Deklarācija par Savienības tiesību aktu augstāku spēku: Deklarācijas, kas pievienotas ar Lisabonas līgumu, kas parakstīts 2007. gada 13. decembrī, pieņemušās starpvaldību konferences nobeiguma aktam. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82, 2008, 28. maijs.
13. EST 1964. gada 15. jūlija spriedums lietā 6/64 *Flaminio Costa v E.N.E.L.* ECR, 1964, English special edition, p. 00585.
14. Vispārējos tiesību principus var atvasināt no tiesiskās sistēmas pamatnormas vai no citiem vispārējiem tiesību principiem vai arī atklāt no normatīvajiem tiesību aktiem vai visas tiesiskās sistēmas kopumā. Iljanova, D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 117. lpp.; Rezevska, D. Tiesiskās palāvības principa satura konkretizācija un attīstība judikatūrā. No: *Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. Rakstu krājums*. Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un Letonikas 4. kongress. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 10. lpp.
15. Treaty Establishing the European Economic Community: treaty of the European Union. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm> [skatīts 23.08.2012.].
16. Sk.: EST 1978. gada 9. marta spriedums lietā 106/77 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA*, 17., 18., 21.–24. punkts. ECR, 1978, p. 00629.
17. EST 1970. gada 17. decembra spriedums lietā 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH pret Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, 3., 4. punkts. ECR, 1970, p. 01125; EST 2000. gada 11. janvāra spriedums lietā C-285/98 *Tanja Kreil v Bundesrepublik Deutschland*, 5., 12., 32. punkts. ECR, 2000, p. I-00069.
18. Borkoveca, M. Eiropas Savienības tiesību sistēmas mijiedarbība ar dalībvalstu tiesību sistēmām. *Jurista Vārds*, Nr. 13 (608), 2010, 30. marts.
19. Borkoveca, M. Dalībvalstu tiesību normu un Eiropas Savienības tiesību normu kolīziju risināšanas problēmjautājumi. Promocijas darbs. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F1235036252/Marina%20Borkoveca%202011.pdf> [skatīts 10.08.2012.].
20. Craig, P., de Búrca, G. EU Law. Text, Cases, and Materials. Fifth edition. New York: Oxford University Press Inc., 2011, p. 266–267; Borkoveca, M. Dalībvalstu tiesību normu un Eiropas Savienības tiesību normu kolīziju risināšanas problēmjautājumi. Promocijas darbs, 62. lpp. Pieejams: <https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F1235036252/Marina%20Borkoveca%202011.pdf> [skatīts 10.08.2012.].
21. Craig P., de Búrca, G. EU Law. Text, Cases, and Materials. Fifth edition. New York: Oxford University Press Inc., 2011, p. 267.–268.
22. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūlijs.
23. Levits, E. Eiropas Savienības tiesības un Satversme. No: *Eiropas tiesības. Otrais papildinātais izdevums*. Jundzis T. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 585.–590. lpp.; Ostrovska, L. Ārējo normatīvo tiesību aktu hierarhija pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai (II). *Likums un Tiesības*, Nr.3 (79), 2006, marts, 8. sēj., 76. lpp.; Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.–2018. gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115. pantam: Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 25.4. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 12, 2008, 23. janvāris.
24. Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis "Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu", 55.–87. lpp. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf [skatīts 26.12.2012.].
25. Ostrovska, L. Ārējo normatīvo tiesību aktu hierarhija pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai (II). *Likums un Tiesības*, Nr. 3 (79), 2006, marts, 8. sēj., 76. lpp.

26. *Levits, E.* Eiropas Savienības tiesības un Satversme. *No: Eiropas tiesības.* Otrais papildinātais izdevums. Jundzis T. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 589.–592. lpp.
27. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 83, 2010, 30. marts, 389. lpp.
28. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 143/144, 1997, 13. jūnijs. Aktuālā redakcija pieejama: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LVA_CONV.pdf [skatīts 31.01.2012.].
29. Annual Lecture by Mr Jean-Paul Costa, President of the European Court of Human Rights. Pieejams: http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/news/news_details.php?id=138 [skatīts 27.12.2012.].
30. Hartas 52. panta trešā daļa: “Ciktāl Hartā ir ietvertas tiesības, kuras atbilst Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā garantētajām tiesībām, šo tiesību nozīme un apjoms ir tāds pats kā minētajā Konvencijā noteiktajām tiesībām. Šis noteikums neliedz Savienības tiesībās paredzēt plašāku aizsardzību.”
31. *Costa, J. P.* The relationship between the European Convention on Human Rights and European Union Law – A Jurisprudential Dialogue between the European Court of Human Rights and the European Court of Justice. Lecture at the King’s College, London, 7 October 2008, p. 4. Pieejams: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/DA4C4A2E-0CBE-482A-A205-9EA0AA6E31F6/0/2008_Londres_King_s_College_7_10.pdf [skatīts 27.12.2012.].
32. *Celma, D.* Eiropas tiesu mijiedarbība. Eiropas Cilvēktiesību tiesa un Eiropas Savienības Tiesa: no divām nesaistītām institūcijām līdz vienotai sistēmai. *Jurista Vārds*, Nr.52 (699), 2011, 27. decembris.
33. *Kuijer, M.* The Accession of the European Union to the ECHR: a Gift for the ECHR’s 60th Anniversary or an Unwelcome Intruder at the Party? Amsterdam Law Forum, 2011, Vol. 3, No. 4, p. 21. Pieejams arī: <http://ojs.uvu.vu.nl/alf/article/view/240/428> [skatīts 05.04.2013.].
34. *Polakiewicz, J.* Fundamental Rights In Europe: A Matter For Two Courts, Oxford Brookes University, 18 January 2013. EU law and the ECHR: Will EU accession to the European Convention on Human Rights square the circle? P.3. Speech by Mr Jörg Polakiewicz (Head of Human Rights and development Department of the Council of Europe). Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/accession/Accession_documents/Oxford_18_January_2013_versionWeb.pdf [skatīts 04.04.2013.].
35. *Ibid.*, p. 12.
36. *Kuijer, M.* The Accession of the European Union to the ECHR: a Gift for the ECHR’s 60th Anniversary or an Unwelcome Intruder at the Party? Amsterdam Law Forum, 2011, Vol. 3, No. 4, p. 21. Pieejams arī: <http://ojs.uvu.vu.nl/alf/article/view/240/428> [skatīts 05.04.2013.].
37. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2009. gada 5. marta spriedums lietā Nr. A42347606, SKA-175/2009, 13. punkts. Pieejams: www.at.gov.lv/files/docs/dupate_majas%20lapai_senaats_2009.doc [skatīts 14.08.2012.].
38. *Freija, I., Lutere-Timmele D. L., Vasariņš, N.* Prejudiciālais nolēmums. *No: Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem.* Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D. L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 138. lpp.
39. *Borharts, K. D.* Eiropas Savienības tiesību ceļvedis. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011, 82.lpp.; Everling U. On the Judge-Made Law of the European Community’s Courts. Judicial Review in European Union Law. O’Keeffe D. & Bavasso A. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 33, 35, 37.
40. Patlaban šis EST pienākums noteikts Līguma par Eiropas Savienību 19. panta pirmajā daļā.
41. *Everling, U.* On the Judge-Made Law of the European Community’s Courts. Judicial Review in European Union Law. O’Keeffe D. & Bavasso A. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 35; EST 1996. gada 5. marta spriedums apvienotajās lietās C-46/93 un C-48/93, Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland and The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others, 27. punkts. ECR, 1996, p. I-01029.
42. *Everling, U.* On the Judge-Made Law of the European Community’s Courts. Judicial Review in European Union Law. O’Keeffe D. & Bavasso A. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 42.
43. Gan Līguma par Eiropas Savienības darbību, gan Līguma par Eiropas Savienību 1. pantā noteikts, ka ar vārdu “Līgumi” apzīmēts Līgums par Eiropas Savienības darbību un Līgums par Eiropas Savienību.
44. *Constantinesco, V.* The ECJ as a Law Maker: *Praeter aut Contra Legem? No: Judicial Review in European Union Law.* O’Keeffe D. & Bavasso A. (eds.). The Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 75.

45. Ostrovska, L. Ārējo normatīvo tiesību aktu hierarhija pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai (I). *Likums un Tiesības*, Nr. 2 (78), 2006, februāris, 8. sēj., 52. lpp.
46. Freija, I., Lutere-Timmele, D. L., Vasariņš, N. Prejudiciālais nolēmums. *No: Eiropas Savienības tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem*. Otrais papildinātais izdevums. Lutere-Timmele D. L. (zin. red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 138. lpp.
47. Sk. EST 1982. gada 6. oktobra spriedums lietā 283/81 *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health*. ECR, 1982, p. 03415.
48. Piemēram, 2003. gada 9. decembra spriedumā lietā C-129/00, Eiropas Kopienu Komisija (EKK) pret Itālijas Republiku, kas pieņemts, izvērtējot EKK prasību konstatēt valsts pienākumu neizpildi, EST atsaukusies uz 1999. gada 9. februāra prejudiciālajā nolēmumā lietā C-343/96, *Dilexport*, ietvertu juridiski nozīmīgo atziņu (judikatūru) un lietu izšķīrusi – konstatējusi valsts pienākumu neizpildi –, pamatojoties tieši uz to. Sk.: EST 2003. gada 9. decembra spriedums lietā C-129/00 *Commission of the European Communities v Italian Republic*, 7., 26., 27., 31., 40., 41. punkts. ECR, 2003, p. I-14637; EST 1999. gada 9. februāra spriedums lietā C-343/96 *Dilexport Srl v Amministrazione delle Finanze dello Stato*, 52.–54. punkts. ECR, 1999, p. I-00579.
49. Naômé, C. Le renvoi préjudiciel en droit européen. Guide pratique. Bruxelles: De Boeck&Larcier s.a., 2007, p. 38.
50. Sk. EST 1982. gada 6. oktobra spriedums lietā 283/81 *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health*, 10., 13., 14., 16., 21. punkts.
51. EST 2003. gada 9. decembra spriedums lietā C-129/00 *Commission of the European Communities v Italian Republic*, 29. punkts.
52. EST 1991. gada 19. novembra spriedums apvienotajās lietās C-6/90 un C-9/90 *Andrea Francovich and Danila Bonifaci and others v Italian Republic*, 36. punkts. ECR, 1991, p. I-05357. Sk. Craig, P., de Búrca, G. *EU Law. Text, Cases, and Materials*. Fifth edition. New York: Oxford University Press Inc., 2011, p. 241.
53. EST 2003. gada 30. septembra spriedums lietā C-224/01 *Gerhard Köbler v Republik Österreich*. ECR, 2003, p. I-10239.
54. EST 2006. gada 13. jūnija spriedums lietā C-173/03 *Traghetti del Mediterraneo SpA v Repubblica Italiana*. ECR, 2006, p. I-05177.
55. Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 119. pantā noteikts, ka par atalgojumu uzskatāma parasta pamatalga vai minimālā alga, kā arī jebkura cita atlīdzība naudā vai graudā, ko darba ņēmējs par darbu tieši vai netieši saņem no darba devēja. *Treaty Establishing the European Community (consolidated): treaty of the European Union*. Official Journal of the European Communities, 31 August 1992, Volume 35, C 224, p.6.
56. EST 1999. gada 9. februāra spriedums lietā C-167/97, *Regina v Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith and Laura Perez*, 28.punkts. ECR, 1999, p. I-00623.
57. Līguma par Eiropas Savienības darbību 2. panta pirmā un otrā daļa.
58. *Iļjanova, D.* Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 34.–35.lpp.; *Rezevska, D.* Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 1, 2010, 31. lpp.; *Kalniņš, E.* Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. *No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Melņķis E. (zin. red.). Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 19. lpp.; *Jelāgins, J.* Tiesību pamatavoti. *No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: Mācību grāmata. Rakstu krājums*. Melņķis E. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 66. lpp.
59. Piemēram, 2003. gada 9. decembra spriedumā lietā C-129/00, EKK pret Itālijas Republiku EST atsaukusies uz 1999. gada 9. februāra prejudiciālajā nolēmumā lietā C-343/96, *Dilexport*, ietvertu juridiski nozīmīgo atziņu (judikatūru) un lietu izšķīrusi – konstatējusi valsts pienākumu neizpildi –, pamatojoties tieši uz to.
60. EST 1978. gada 16. marta spriedums lietā 135/77 *Robert Bosch GmbH v Hauptzollamt Hildesheim*, 4. punkts. ECR, 1978, p. 00855.
61. Turpat, 4. punkts, rezolutīvā daļa; EST 1977. gada 14. jūlija spriedums lietā 1/77 *Robert Bosch*, 5. punkts, rezolutīvā daļa. EST 1977. gada 14. jūlija spriedums lietā 1/77, *Robert Bosch GmbH v Hauptzollamt Hildesheim*. ECR, 1977, p. 01473.
62. Senāta CLD 2009. gada 14. oktobra spriedums lietā Nr.SKC-899, 10.2., 10.2.1., 10.2.2., 10.2.4., 10.2.5. punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2009/899-09.doc> [skatīts 29.08.2012.]. Ja tiesas ir saistītas ar kādas institūcijas nolēmumu un tām nav tiesību no tā atkāpties (respektīvi, augstākas instances tiesa atcels zemākas instances tiesas nolēmumu, ja tas būs pretējs šīs institūcijas nolēmumam), tad šim nolēmumam piemīt vispārīgs raksturs. *Iļjanova, D.* Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 66. lpp.

63. Iljanova, D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 57.–58. lpp.
64. Osipova, S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 10., 12. lpp.
65. Rezevska, D. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr. 1, 2010, 29., 31. lpp.

Summary

The article is dedicated to determine de iure and de facto binding force of the case law of the European Court of Justice (ECJ) and its place in the system of legal sources in Latvia. The case law of the ECJ consists of legally important statements, which are included in judgments of ECJ, namely, of an interpretation of legal norms, made by the ECJ, and of judge-made law norms, which the ECJ has found in legal system by use of a further law-making. The authoress concludes that the case law of the ECJ is regarded as binding independent addition legal source in Latvia.